

आयुर्वेद - खंड १८ : मज्जासंस्थेचे विकार - २
आकडी, अर्धांगवात, पांगळेपणा
आदी विकारांवर आयुर्वेदीय उपचार

मराठी (Marathi)

लेखक

डॉक्टर, तसेच वैद्याचार्य सद्गुरु (कै.) वसंत बाळाजी आठवले

[एम्.डी. (पीडिअॅट्रिक्स), डी.सी.एच्., एफ्.ए.एम्.एस्.]

(‘संतपद’ वा ‘गुरुपद’ म्हणजे ७० टक्के, ‘सद्गुरुपद’ म्हणजे ८० टक्के,
तर ‘परात्पर गुरुपद’ म्हणजे ९० टक्के अन् त्यांहून अधिक आध्यात्मिक स्तर !)

डॉ. कमलेश वसंत आठवले

[एम्.डी. (पीडिअॅट्रिक्स), डी.एन्.बी., एम्.एन्.ए.एम्.एस्.,
एफ्.ए.ए.पी. (पीडिअॅट्रिक्स अँड निओनेटॉलॉजी) (अमेरिका)]

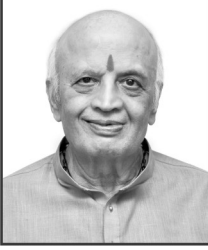

सनातन संस्था

卐 सनातनचे आयुर्वेदीय ग्रंथ 卐

वाचा, आचरणात आणा आणि आजार मुळापासून घालवा !

लेखकांचा परिचय

डॉक्टर, तसेच वैद्याचार्य सद्गुरु (कै.) वसंत बा. आठवले

एम्.डी. (पीडिअॅट्रिक्स), डी.सी.एच्.,

एफ्.ए.एम्.एस्. अन् 'सनातन संस्थे'चे २७ वे संत

डॉक्टर, तसेच वैद्याचार्य सद्गुरु (कै.) वसंत बाळाजी

आठवले हे एक प्रख्यात बालरोगतज्ञ होते. वर्ष १९५९

मध्ये त्यांनी मुंबई येथील 'लोकमान्य टिळक महानगरपालिका रुग्णालया'त बालरुग्ण विभागाचा आरंभ केला. या विभागात १९६० ते १९९० ही एकतीस वर्षे ते 'विभागप्रमुख' आणि 'प्राध्यापक' होते. १९८० मध्ये बँकॉक येथे झालेल्या 'पर्यायी पारंपारिक वैद्यकशास्त्राच्या आंतरराष्ट्रीय परिषदे'चे ते अध्यक्ष होते. १९९६ मध्ये त्यांना 'आयुर्वेदविषयीच्या ग्रंथांचे सर्वश्रेष्ठ लेखक' हा आंतरराष्ट्रीय पुरस्कार मिळाला. त्यांना २००१ मध्ये 'आयुर्वेद अॅन्ड हिपॅटिक डिसऑर्डर्स' या विषयावरील आंतरराष्ट्रीय परिसंवादामध्ये 'जीवनगौरव' पुरस्कार, तर २०१२ मध्ये 'इंडियन अकॅडेमी ऑफ पीडिअॅट्रिक्स'द्वारा 'जीवनगौरव' पुरस्कार मिळाला.

१. साधकत्वापासून शिष्यत्वापर्यंतचा प्रवास

१ अ. निःस्वार्थी वृत्ती आणि त्याग हे साधनेला आवश्यक असणारे गुण अंगी असणे : डॉक्टर, तसेच वैद्याचार्य सद्गुरु (कै.) वसंत आठवले यांनी १९८० पासून अध्यात्मातील उच्च तत्त्वविचार लिहून ठेवणे चालू केले होते. रात्रीचा दिवस करून अत्यंत कष्टपूर्वक अर्जित केलेले अध्यात्मातील हे विपुल ज्ञानभांडार त्यांनी १९९० मध्ये 'सनातन संस्थे'ची स्थापना झाल्यावर सनातनच्या ग्रंथांसाठी निःस्वार्थीपणे अर्पण केले. ते संत होण्याच्याही आधी त्यांनी केलेला हा त्याग त्यांची 'साधना' व 'साधकत्व' दर्शवतो. त्यांच्या या लिखाणामुळे आता सनातनचे ग्रंथ खऱ्या अर्थाने परिपूर्ण होत आहेत.

१ आ. 'सनातन संस्था' या आंतरराष्ट्रीय कीर्तीच्या आध्यात्मिक संस्थेचे संस्थापक, थोर संत आणि त्यांचे लहान बंधू परात्पर गुरु डॉ. जयंत बाळाजी आठवले यांचे शिष्यत्व त्यांनी वर्ष २००४ पासून स्वीकारले.

२. संतपदी विराजमान !

मार्गशीर्ष शुक्ल पक्ष चतुर्थी, कलियुग वर्ष ५११४ (१६.१२.२०१२) या दिवशी ईश्वराप्रतीचा भाव, तीव्र तळमळ, जिज्ञासू वृत्ती आणि विनम्रता या गुणांमुळे ते संतपदी विराजमान झाले ! प्रत्येक जीव त्याच्या एखाद्या साधनामार्गानुसार साधना करून अंतर्मुखता आणि आध्यात्मिक प्रगती साधत संतपदाकडे वाटचाल करतो अन् संतपदावर विराजमान होतो; मात्र डॉक्टर, तसेच वैद्याचार्य सद्गुरु (कै.) वसंत आठवले यांनी रुग्णसेवेद्वारे कर्मयोग, ग्रंथलिखाणाद्वारे ज्ञानयोग, साधनेद्वारे भक्तियोग आणि गुरुकृपायोग आचरून संतपद प्राप्त केले.

३. देहत्यागापर्यंत सनातनच्या कार्यासाठी सेवारत

डॉक्टर, तसेच वैद्याचार्य सद्गुरु (कै.) वसंत आठवले सनातनच्या कार्यात शेवटपर्यंत सेवारत होते. सनातनच्या आश्रमात मिळालेल्या दैवी कणांविषयी कळल्यावर त्यांनी सर्व विषय जिज्ञासेने जाणून घेतला व या विषयावर वैज्ञानिक दृष्टीकोनातून संशोधन कसे करू शकतो, याचे परिश्रमपूर्वक चिंतन करून त्यासंदर्भातील उपायही सुचवले.

कार्तिक शुद्ध पक्ष सप्तमी, कलियुग वर्ष ५११५ (९.११.२०१३) या दिवशी म्हणजे वयाच्या ८० व्या वर्षी वैद्याचार्य सद्गुरु (कै.) वसंत आठवले यांनी देहत्याग केला.

डॉ. कमलेश वसंत आठवले

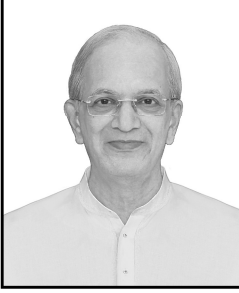
एम्.डी. (पीडिअॅट्रिक्स),

डी.एन्.बी., एम्.एन्.ए.एम्.एस्.; एफ्.ए.ए.पी.

(पीडिअॅट्रिक्स अँड निओनेटॉलॉजी) (अमेरिका).

या ग्रंथाचे दुसरे लेखक डॉ. कमलेश आठवले हे डॉक्टर, तसेच वैद्याचार्य सद्गुरु (कै.) वसंत आठवले यांचे सुपुत्र आहेत. ते बालरोगतज्ञ अन् नवजात शिशुरोगतज्ञ असून सध्या अमेरिकेतील ड्यूक युनिव्हर्सिटी मेडिकल सेंटरमध्ये नवजात शिशु रोगतज्ञ म्हणून कार्यरत आहेत. या व्यतिरिक्त ते 'नॅश जनरल' नामक रुग्णालयाच्या नवजात शिशु चिकित्सा-विभागाचे संचालक आहेत.

सनातन संस्थेचे संस्थापक सच्चिदानंद परब्रह्म
डॉ. जयंत आठवले यांचे अद्वितीय कार्य
आणि वैशिष्ट्ये यांचा संक्षिप्त परिचय

१. अध्यात्मप्रसारार्थ 'सनातन संस्थे'ची स्थापना
२. धर्माधिष्ठित अशा हिंदु राष्ट्राच्या (ईश्वरी राज्याच्या) स्थापनेचा उद्घोष आणि कार्यारंभ (वर्ष १९९८)
३. शीघ्र ईश्वरप्राप्तीसाठी 'गुरुकृपायोग' या साधनामार्गाची निर्मिती : गुरुकृपायोगानुसार साधना करून ११.६.२०२३ पर्यंत १२४ साधक संत झाले, तर १,०९३ साधकांची संतत्वाच्या दिशेने वाटचाल चालू.
४. देवता, साधना, आचारधर्मपालन, आदर्श राष्ट्ररचना, धर्मरक्षण आदी विविध विषयांवर विपुल ग्रंथ-निर्मिती
५. शारीरिक, मानसिक, तसेच वाईट शक्तींच्या त्रासांवरील उपायपद्धतींविषयी संशोधन
६. आचारपालनातील कृती, धार्मिक कृती आणि बुद्धीअगम्य घटना यांचे वैज्ञानिक उपकरणांद्वारे संशोधन
७. चित्रकला, संगीत, नृत्य आदींच्या सात्त्विक सादरीकरणाविषयी संशोधन
८. हिंदुत्ववादी नियतकालिक 'सनातन प्रभात'चे संस्थापक-संपादक
९. 'हिंदु राष्ट्रा'च्या स्थापनेसाठी संत, संप्रदाय, हिंदुत्ववादी आदींचे संघटन आणि त्यांना दिशादर्शन !
१०. भीषण आपत्काळ आधीच ओळखून त्या काळात जीवितरक्षणासाठी उपयुक्त ठरणारे मार्गदर्शन आणि ग्रंथ

(संपूर्ण परिचयासाठी वाचा - www.Sanatan.org)

मज्जापेशी ह्या शरीरातील सर्वांत उन्नत पेशी आहेत. इतर सर्व पेशींचे विभाजन होऊन नवीन पेशी निर्माण होतात; परंतु मज्जापेशींचे विभाजन होत नाही. जन्मानंतर फक्त पाच महिन्यांपर्यंत नवीन मज्जापेशींची निर्मिती होते. नंतर आयुष्यभर त्याच पेशी आपल्याला साथ देतात; म्हणून मार लागल्यामुळे, जंतूंच्या संसर्गामुळे किंवा इतर कोणत्याही कारणाने मज्जापेशी मेल्या की, त्यांची भरपाई होऊ शकत नाही; म्हणून मज्जासंस्थेच्या बऱ्याचशा व्याधी असाध्य असतात.

आजकाल हृदय, मूत्रपिंड, यकृत यांसारखे अवयव कार्यहीन झाले, तर अपघातात मेलेल्या किंवा एकाएकी मरण पावलेल्या व्यक्तीचा निरोगी अवयव रोग्याच्या शरिरात घालून कार्यरत करता येतो; पण मेंदूच्या संदर्भात तेही शक्य नाही; कारण मज्जातंतूंचे जाळे सर्व शरीरभर पसरलेले असते आणि चुकून कधीकाळी मेंदू पालटता येणे शक्य झाले, तर ज्या व्यक्तीचा मेंदू रोग्यास दिला असेल, त्या व्यक्तीचे मनही मेंदूसह रोग्याच्या शरिराचा ताबा घेईल. त्याचे व्यक्तीमत्त्व अन् आठवणी दुसऱ्याच्या रहातील.

प्रस्तुत ग्रंथात आकडी, अर्धांगवात, पांगळेपणा आदींच्या शास्त्रीय विवेचनासह त्यांवरील आयुर्वेदीय उपचार दिले आहेत.

हा ग्रंथ वैद्यकीय विद्यार्थी, वैद्य आणि डॉक्टर यांना, तसेच सर्वांनाच उपयोगी आहे. सर्वांनीच आपले मन आणि मज्जासंस्था विकारमुक्त करून आरोग्यसंपन्न जीवन जगावे, हीच परमेश्वराजवळ मनःपूर्वक प्रार्थना !

- लेखक

‘हिंदु राष्ट्रात प्रत्येक शाळा आणि महाविद्यालय येथे ‘आयुर्वेद’ हा विषय लहानपणापासून शिकवण्यात येईल. त्यामुळे नागरिकांना लहानपणापासूनच आरोग्याविषयी माहिती ज्ञात होऊन ते रोगराईपासून दूर रहातील.’ - (परात्पर गुरु) डॉ. आठवले (११.३.२०१९)

ग्रंथाची अनुक्रमणिका

प्रकरण १ : डोक्याला मार लागणे	१४
१. डोक्याला मार लागणे	१४
२. मेंदूच्या आवरणातील रक्तस्राव (सबड्यूरल हिमोरेज)	१५
३. रक्तस्रावाची लक्षणे दिसून येण्यास इतका वेळ का लागतो ?	१५
प्रकरण २ : मस्तिष्कावरण दाह (मेनिन्जायटिस)	१६
१. मस्तिष्कावरण दाह	१६
२. इलाज	१७
३. प्रतिबंध	१८
४. साध्यासाध्यता	१८
प्रकरण ३ : एन्सेफॅलायटिस (मस्तिष्कदाह)	१९
१. एन्सेफॅलायटिस	१९
२. लक्षणे	१९
३. उपचार	२०
४. आयुर्वेदीय चिकित्सा	२०
५. एन्सेफॅलायटिसचे उपद्रव - आक्षेपक, शिरोकंप	२२
प्रकरण ४ : अपस्मार - आकडी (एपिलेप्सी)	२४
१. उदाहरणे व प्रकार	२४
२. अपस्माराची कारणे	२६
३. विशेष तपासणी	२७
४. उपचार	२८
५. औषधांची निवड	२९
६. औषधे बंद केव्हा करतात ?	२९

७. महत्त्वाच्या सूचना	३०
८. तात्त्विक विचार	३१
९. आयुर्वेदीय चिकित्सा	३२
१०. अपस्मार - आहार	३४
११. कर्मविपाक	३४
प्रकरण ५ : नवजात बालकातील आकडी (Neonatal convulsion)	३५
१. नवजात बालकातील आकडीची वैशिष्ट्ये	३५
२. आकडीचे कारण	३५
प्रकरण ६ : तापातील आकडी	३८
१. तापात आकडी येणाऱ्या रोग्याची लक्षणे	३८
२. आकडीचे कारण	३८
३. निदान	३९
४. साध्यासाध्यता	३९
५. उपचार	४०
६. झटके येत असतांना काय करू नये ?	४१
७. आयुर्वेदानुसार घरगुती उपाय	४२
८. आहार	४२
प्रकरण ७ : श्वास कोंडल्यामुळे येणारी आकडी (ब्रेथ होल्डिंग स्पाझम)	४३
१. उदाहरणे	४३
२. इलाज	४४
प्रकरण ८ : विशिष्ट भागातील वातरोग	४५
१. हनुस्तंभ - हनुग्रह	४५
२. ऊरुस्तंभ	४५

आकडी, अर्धांगवात, पांगळेपणा आदी...	११
३. गृध्रसी (सायाटिका)	४७
४. विश्वाची (ब्रॅकिअल न्यूराल्जिया)	४८
५. तळपायांची आग होणे	४९
प्रकरण ९ : पक्षाघात - अर्धांगवात (हेमिप्लेजिया)	५०
१. कारणे	५०
२. आयुर्वेदीय उपचार	५०
३. कर्मविपाक व दैवी चिकित्सा	५१
४. रक्तातील गुठळी विरघळविण्यासाठी आयुर्वेदीय उपचार	५१
प्रकरण १० : अर्दित - चेहरा वाकडा होणे (फेशिअल पॅरॅलिसिस)	५३
१. कारणे	५३
२. उपचार	५४
३. आयुर्वेदीय उपचार	५४
प्रकरण ११ : पांगळेपणा (पॅराप्लेजिया)	५५
१. कारणे	५५
२. उपचार	५५
प्रकरण १२ : इंद्रियगतवात व बाहुशोष	५६
१. तोंडाची चव नाहीशी होणे	५६
२. स्पर्शज्ञान नाहीसे होणे	५६
३. बाहुशोष	५६
४. कारणे	५६
५. उपचार	५६
प्रकरण १३ : मांसधातु व त्याचे विकार	५७
१. मांसधातु व त्याचे विकार	५७

२. डुशेन्स मस्क्युलर डिस्ट्रॉफी (स्नायूंचा आनुवंशिक रोग)	५८
प्रकरण १४ : वातरोग व वातरोगांची लक्षणे	६०
१. तीन दोषांमुळे होणाऱ्या रोगांचे वर्गीकरण	६०
२. वातदोषामुळे होणारे रोग	६१
३. आवृत वातरोग	६२
४. इतर वातरोग	६२
५. वातरोग व वातरोगांतील मुख्य लक्षणे	६२
प्रकरण १५ : धातुगत वातरोग	६८
१. वर्गीकरण	६८
२. त्वक्गत वात किंवा रसगत वात	६८
३. रक्तगत वात	६८
४. मांसगत वात	६९
५. मेदोगत वात	६९
६. आस्थगत वात	६९
७. मज्जागत वात	८. शुक्रगत वात
	६९
प्रकरण १६ : आवृत वातरोग	७०
१. आवृत वातरोगांचे वर्गीकरण	७०
२. पित्तावृत प्राण, व्यान, उदान, समान किंवा अपान	७१
३. कफावृत प्राण, व्यान, उदान, समान किंवा अपान	७१
४. पित्तावृत व कफावृत वात यांची चिकित्सा	७२
५. पंचप्राणांचे एकमेकांवर आवरण	७३
६. वेगवेगळ्या प्रकारच्या वातावृत वाताची लक्षणे	७३
७. अन्नावृत वात	७६

आकडी, अर्धांगवात, पांगळेपणा आदी...	१३
८. पुरीषावृत वात	७६
९. मूत्रावृत वात	७६
१०. दोषावृत वात	७७
११. धातूनी आवृत वात	७७
१२. आवृत वाताचे साध्यासाध्यत्व	७९
१३. आवृत वाताचे उपद्रव	७९
१४. चिकित्सासूत्रे	७९
प्रकरण १७ : मज्जासंस्थेवर उपयुक्त श्रेष्ठ औषधे व उपचार	८०
१. लक्षणे व त्याकरिता उपयोगी औषधे	८१
२. मज्जासंस्था - औषधे देण्याच्या वेळा	८२

टीप : ग्रंथात काही सूत्रांच्या शेवटी मराठी किंवा इंग्रजी संकेतांक केवळ कार्यालयीन सोयीसाठी दिले आहेत.

आयुर्वेदात मद्यपान आणि मांसाहार यांविषयी उल्लेख असल्याचे कारण

आयुर्वेद हे एक शास्त्र असल्यामुळे सर्व पदार्थांसह मांस आणि मद्य यांच्या गुणांचे वर्णनही यात आले आहे. 'या पदार्थांचा दैनंदिन जीवनात वापर करणे', हे हिंदु धर्मशास्त्राप्रमाणे आयुर्वेदातही निषिद्धच मानले आहे. व्यक्तीचे प्राण वाचवण्यासाठी शेवटचा पर्याय म्हणूनच यांचा उपयोग करण्याची पद्धत आयुर्वेदात पूर्वापार चालत आली आहे. प्रस्तुत ग्रंथात मांस आणि मद्य यांचे गुण आणि उपयोग यांचा आलेला उल्लेखही याच संबंधाने आहे.

प्रस्तुत ग्रंथात ठिकठिकाणी दिलेले काढे, घृत (औषधसिद्ध तूप), वटी (गोळ्या) इत्यादी औषधी कल्प कसे बनवावेत, यासंबंधीची सविस्तर माहिती सनातनचा ग्रंथ 'आयुर्वेदीय औषधांचे गुणधर्म आणि औषधनिर्मिती' यात दिली आहे.